

THE INFLUENCE OF HOMICIDE VICTIMS' BEHAVIOUR ON THE *MODUS OPERANDI* OF PERPETRATORS*

Teresa JAŚKIEWICZ-OBYDZIŃSKA, Ewa WACH
Institute of Forensic Research, Cracow

ABSTRACT: The paper presents the results of a psychological analysis of 116 homicide cases with the aim of determining the relationship between the behaviour of victims and the *modus operandi* of perpetrators. Six groups were differentiated according to the main motive of the homicide: sexually motivated homicides, homicides where the main motive was pathology (delusion), economically motivated homicides, revenge homicides, homicides motivated by a sense of harm and homicides where the motivation could not be determined. Subsequently, the groups were compared with regard to the influence of the victim on such elements of the *modus operandi* of the perpetrator as: planning of the homicide, contact between the victim and the perpetrator, the way in which death was inflicted, the location of the injuries.

The results of the research showed that the influence of the victim's role (in shaping the situation leading to the homicide) on the way in which it was committed, varied between groups.

KEY WORDS: Victim of homicide; Motivation of homicide; Offender profiling; Victimology.

Z Zagadnień Nauk Sądowych, z. XL, 1999, 86–106
Received 10 September 1999; accepted 18 October 1999

INTRODUCTION

The role of the victim in the genesis and course of a crime is very important from the point of view of prevention of crime; it has been the focus of much interest for many years for scientists of various disciplines. The present paper is part of a wider research project, the aim of which is to create a model for determining the psycho-physical profile of unknown perpetrators of homicides. In the course of this research court and prosecutor files have been analysed. In view of the importance of information concerning the

* The work was done within research project no. 1 HO2 AO 1509 financed by the State Committee for Scientific Research in the years 1995–1997.

personality and behaviour of the victim in the prediction of certain features of a perpetrator it was thought useful to deal with it in a separate paper.

The concept of the victim's behaviour is here understood in the broadest sense – all the activities making-up the person's "life-style", social contacts including relations with the perpetrator, and those activities which define the level of the person's social adjustment.

The *modus operandi* of a perpetrator is seen in criminalistics as the characteristic manner in which he or she commits a crime, including the stage of preparation of the crime, its actual commitment, and his/her post-crime behaviour [4, 5]. In existing models of *modus operandi*, the repetitiveness of the perpetrator's behaviour has been stressed, exemplified in his/her attacking the same objects (goods), using the same or similar tools, applying the same techniques of criminal activity, acting at a similar time, and in a similar place and circumstances [7]. From the psychological point of view what is significant is that the perpetrator's activities reveal his or her individual features, and especially psychological features. In the psychological analysis of the *modus operandi* of a perpetrator it is vital to determine the motivational processes which determine his/her choice of victim, shape the interaction with him or her, and influence the way in which the homicide has been carried out.

The present research concentrates above all on the "situational" circumstances of the perpetrator's motivational process.

AIM AND METHOD OF RESEARCH

The aim of the research was to determine the relationship between the behaviour of a victim and selected elements of the *modus operandi* of a perpetrator. To put it in a different way, to find out what role the victim plays in creating the "situational" background. 116 homicide cases, complete with court verdicts, have been analysed. From information obtained from questionnaires concerning the perpetrator, the victim, the scene and the course of the events, the following items have been used:

1. Factors connected with the victim – data concerning her/his family, social and material situation and her/his psychological and social adjustment. Special attention was paid to the kind of relationship with the perpetrator, including the level of acquaintance, the kind of contact and possible conflicts. The behaviour of the victim just before the crime was analysed in detail.
2. Data concerning the *modus operandi* – factors connected with the planning of the crime, the development of contacts with the victim and the way in which the victim was killed were analysed.

Taking into consideration that the analysed cases concerned homicides of different kinds committed under various conditions, the collected material was arranged according to the criterion of primary motivation of the perpetrator. Six groups were differentiated [2]:

- I. Sexual homicides;
- II. Delusional homicides;
- III. Economic homicides;
- IV. Revenge homicides;
- V. Homicides resulting from a sense of hurt and wrong;
- VI. Homicides with undetermined motivation (complex emotional processes underlying them).

It was assumed that within each group there would be similarities in terms of the victims' characteristics, the nature of their relationship with the perpetrator and hence the *modus operandi* of the perpetrator. At the same time significant differences in these areas were expected to occur between groups.

HYPOTHESES COMPARED

The following hypotheses have been put forward:

1. The victims of homicides committed out of emotional motives (i.e. groups IV, V, VI) differ in their intensity of maladjustment symptoms from the victims of other kinds of homicides.
2. Among the factors characterising the behaviour of the victim, those that have a strong influence on the actions of the perpetrator are primarily those which determine the nature of the relationship of the victim with the perpetrator.
3. The closer the relationship with the victim, the fewer are the features of a planned murder; the homicide tends to be more the result of the situation. The behaviour of the perpetrator reveals emotional rather than instrumental aggression.
4. The groups differ in those behavioural properties of victims which become direct stimuli to commit a murder. In the case of emotional homicides the stimulus is usually such behaviour of the victim which affects the self image of the perpetrator.
5. The "situational" background of the homicide influences the *modus operandi*. Emotional homicides are characterised by an accidental weapon, and chaotic behaviour of the perpetrator which manifests as a greater number of injuries all over the body of the victim.

The results were subjected to statistical analysis, using a statistics program. The independent variable was the primary motive of the act; the de-

pendent variables were the selected factors concerning the victim and the *modus operandi* of the perpetrator. The groups were subjected to tests of significant difference: for the quality variables χ^2 test with corrections, for quantitative variables the t-Student test and Anova One-way. In exceptional cases Spearman correlation coefficients were also calculated.

CHARACTERISTICS OF THE EXAMINED GROUP

116 homicide cases from all over Poland were examined. The crimes were committed in the years 1975–1995. 120 perpetrators who had killed 137 victims were sentenced for these crimes by courts. All the perpetrators had been psychologically and psychiatrically examined. The population of the perpetrators included 15 women (12.5%) and 105 men (87.5%). The average age of the perpetrators was 31 years. The average age of the victims was 40, although the average age differed between groups – the victims of sexual crimes were the youngest (31 years) and the oldest were the victims of economic homicides (53). The number of victims in each group (classified according to the primary motive of the homicide) was as follows: I – 20 (15%), II – 19 (14%), III – 17 (12%), IV – 25 (18%), V – 26 (19%) and VI – 30 (22%). 8 perpetrators (7%) killed more than one victim; in one case there were two perpetrators. Group one was clearly distinguished in terms of gender of victim – 90% were women, as was group VI – 83% were men. At the same time all the perpetrators in these two groups were men (Figures 1–5).

RESULTS OF THE RESEARCH AND DISCUSSION

In the analysis of the victims' psychological and social adjustment the following factors were taken into account: their family and material situation, the nature and intensity of psychological disorders, habits, type and range of social contacts, contacts with the "social fringes". A general evaluation of adjustment was made on this basis. It turned out that victims from groups IV, V and VI – emotional homicides – showed greatest difficulties in adjustment. It is worth noting that groups V and VI are significantly different in this respect from groups I, II and III, ($p < 0.05$; Figure VI). These results confirm the first hypothesis. Probably specific psychological features of these victims cause them to remain in conflict with others and make them unable to resolve these conflicts by themselves.

Amongst the factors determining the nature of the relationship between the perpetrator and the victim those most thoroughly analysed were: the level of acquaintance/friendship with the perpetrator and the nature of this

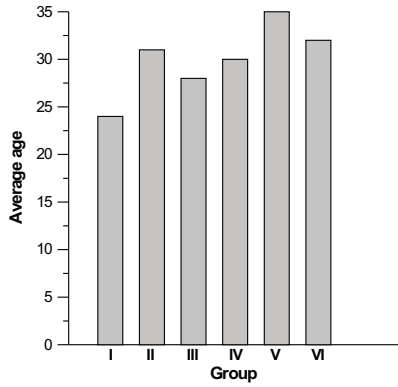

Fig. 1. Characteristics of the examined group. Average age of perpetrators.

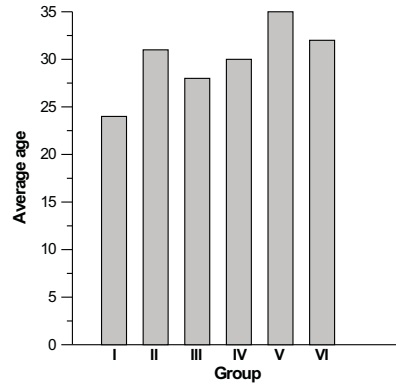

Fig. 2. Characteristics of the examined group. Average age of victims.

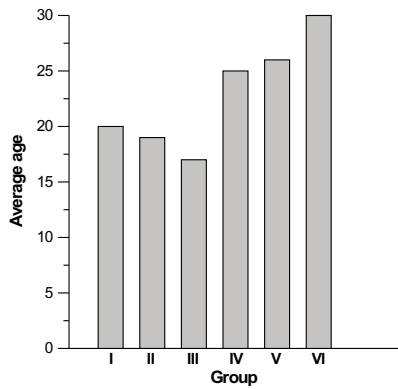

Fig. 3. Characteristics of the examined group. Number of victims.

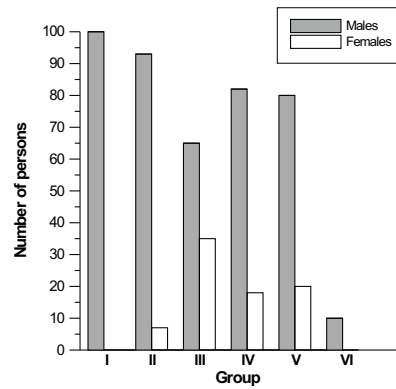

Fig. 4. Characteristics of the examined group. Sex of perpetrators [%].

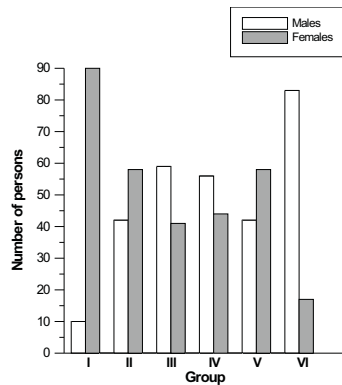

Fig. 5. Characteristics of the examined group. Sex of victims [%].

relationship, possible blood relations, and shared accommodation. It turned out that all victims from group V, 89% from group VI, 85% from group II, 82% from group IV, 60% from group III and only 30% from group I knew the perpetrator previously. There are statistically significant differences ($p < 0.001$) between the sexual homicide group and the other groups (with the exception of group III). Partnership between the victim and the perpetra-

tor (marriage or concubinage) was mainly found in the group of homicides motivated by a sense of hurt (52%); these perpetrators also usually lived with the victim and the murder usually took place in the flat or house (statistically significant difference $p < 0.01$). Such partner relations, however, did not occur in the groups of sexually motivated homicides, economic homicides and in the group where the motives were undetermined. The latter group, more frequently than the other groups, included victims who were other members of the family (e.g. child, parents, grandparents – 20%, Tables I, II).

TABLE I. LEVEL OF ACQUAINTANCE BETWEEN PERPETRATOR AND VICTIM. SIGNIFICANCE OF DIFFERENCE BETWEEN GROUP I AND OTHERS ($p < 0.01$).

Group	Perpetrator		Total
	Known [%]	Unknown [%]	
I	30	70	100
II	85	15	100
III	60	40	100
IV	82	18	100
V	100	0	100
VI	89	11	100

TABLE II. THE NATURE OF THE PERPETRATOR – VICTIM RELATIONSHIP. THE SIGNIFICANCE OF DIFFERENCE BETWEEN GROUP I AND OTHERS ($p < 0.01$).

Group	The nature of the relationship		Total
	Partner [%]	Member of family [%]	
I	0	0	0
II	19	13	31
III	0	7	7
IV	9	18	27
V	52	16	68
VI	0	20	20

TABLE III. THE DOMINANT FACTOR IN A DIFFICULT SITUATION.

Group	Physical or psychical distress	Experiencing of physical or moral pain	Threat	Frustration (obstacle)	Surprise	Increasing conflict with surrounding people	Increasing conflict with victim
I				X			
II						X	X
III	X		X			X	
IV		X			X		X
V	X	X	X		X		X
VI							
Significant at p	V, VI – p = 0.02 I, V – p = 0.05 I, III – p = 0.06	I, V – p < 0.01 I, IV – p < 0.01 II, V – p = 0.01 II, IV – p = 0.01 IV, VI – p = 0.06	IV, V – p = 0.08	I, V – p = 0.5 I, VI – p = 0.02	I, IV – p = 0.08	II, V – p = 0.03 II, V – p = 0.05	I, II – p < 0.01 I, IV – p < 0.01 I, V – p < 0.01 III, V – p = 0.01 V, VI – p < 0.01

The analysis of the *modus operandi* of the perpetrator as far as the planning of the act was concerned showed that the greatest number of planned homicides was committed in group III, that is, in the group of economic homicides (Figure 7). Unplanned murders were most frequently committed in groups V and VI – where victims were in close relationship with the perpetrators (partners, members of the family). In these groups the homicide was preceded by a violent quarrel between the victim and the perpetrator but only in group V was the quarrel the result of a conflict that had been growing for some time. It was expected that, in the group of sexual homicides where there was no close relationship between the victim and the perpetrator, the *modus operandi* would include elements of planning. The majority of these murders were, however, not planned. What is more, a close scrutiny of the situation immediately before the murder in this group showed that it was connected with a sudden, unpredictable event which changed the interaction between the victim and the perpetrator.

The lack of unequivocal correlation between the victim-perpetrator relationship and the planning of the murder made the authors deepen their analysis of the “situational” motivational background in all groups (Table III).

It turned out that in group I – sexually motivated homicides the most important element of the situation was an obstacle to the realisation of an action undertaken by the perpetrator. This variable distinguished this group from the others – a statistically significant difference was found in relation to groups V and VI ($p < 0.05$, $p < 0.02$). This indicates the importance that the perpetrator attached to the action he had undertaken. What cannot be excluded is that they had only planned the satisfaction of a sexual desire, and that the murder occurred because of some unforeseen interaction with the victim.

In group II – of delusional homicides – the “situational” background clearly reveals a conflict connected with social relations, concerning both surrounding people and, more directly, the victim. The content of the conflict often included a sense of being threatened due to a pathological evaluation of one's own situation and the possible role of the victim. This group differs in terms of intensity of experiencing a conflict with surrounding people from group V ($p < 0.05$).

In group III – of economic homicides – the sense of threat holds centre stage – most probably resulting from fear of being recognised. Taking into consideration that these murders had usually been planned, the necessity of eliminating the witness constituted a calculated risk when undertaking the action. The second important factor in this group was conflicts with surrounding people experienced by the perpetrator. They were probably due to negative experiences connected with his/her former criminal activity.

TABLE IV. FACTORS PROMPTING THE BEHAVIOUR LEADING TO MURDER.

Group	Factor					
	Threat	Negative evaluation	Cry of victim	Visual stimulus	Physical resistance of victim	
I			X		X	
II		X				
III	X					
IV						
V		X		X		
VI		X				
Significant at p	III, IV – p = 0.03 III, VI – p = 0.06	I, VI – p = 0.02 I, V – p = 0.03 III, VI – p = 0.02 III, V – p = 0.03		IV, VI – p = 0.08	I, V – p = 0.05 II, V – p = 0.07	

In group IV – of revenge homicides – the most important situational factor was the experiencing of physical or moral pain (such as being subjected to invective, shame, degradation, etc.) inflicted by the victim. Additionally the behaviour of the victim was surprising for the perpetrator; he was suddenly in a situation where previous methods of interaction failed. In terms of these variables group IV differs in a statistically significant way from group I and II ($p = 0.01$) and almost significantly from group VI ($p = 0.06$)

In group V – of homicides committed out of sense of hurt – apart from already mentioned long-standing conflicts with a victim, the situation prior to the act was characterised by the occurrence of negative emotions connected with experiencing of physical and moral pain, a sense of being threatened (a difference close to significance from group IV, $p = 0.08$), physical and psychological distress (differences statistically significant from group I, $p = 0.05$, and from group IV, $p = 0.02$). So in this group the behaviour of the victim has a decisive influence on the action of the perpetrator.

In group VI – of homicides with undetermined motivation – the analysis of the situation preceding the murder did not reveal that any of the examined factors had a significant influence on the behaviour of the perpetrator. It should therefore be assumed that what was decisive for the act was the personal motivational background, whose mechanisms it was impossible to explain fully. The behaviour of the victim did not have a significant influence on the decision to undertake a criminal act.

Analysis of the type of aggression manifested in the perpetrator's acts proved that instrumental aggression was primarily exhibited by perpetrators acting out of economic and sexual motives, that is those who had not been in a close relationship with the victim. Thus the hypothesis concerning the connection between instrumental aggression and planning on the part of the perpetrator in relation to homicides out of economic motives was confirmed. The occurrence of instrumental aggression in perpetrators acting out of sexual motives, where no prior elements of planning of a murder were found, should be attributed to the fact that they treated their victims as objects.

Emotional aggression was primarily found in murderers who acted out of a sense of hurt or delusion. Between groups I and V, III and II, IV, V and VI there are statistically significant differences ($p < 0.01$).

The analysis of the type of aggression shown by the perpetrator was accompanied by an evaluation of the emotional relationship with the victim and an evaluation of the occurrence of the intention to harm. It turned out that a clearly negative evaluation of the victim was primarily found in group V, i.e., in relation to those victims towards whom the perpetrators exhibited emotional aggression. A statistically significant difference was found with respect to group I ($p < 0.01$) and close to significance with respect to group III ($p < 0.06$).

TABLE V. WAY OF INFLECTING DEATH.

Group	Way of inflicting death [%]					Total
	Strangulation	Knife injuries	Tool injuries	Gunshot	Gunshot	
I	80		10		10	100
II		25	42	15	18	100
III	11	11	17	11	50	100
IV		64	32		4	100
V		49	19		33	100
VI		46	30		24	100
Significant p	I, II, III, IV, V, VI – p < 0.01	III, IV – p = 0.01 III, V – p < 0.01 III, VI – p < 0.02	I, II – p = 0.02 I, IV – p = 0.02			

TABLE VI. CONCENTRATION OF EXTREME INJURIES.

Group	Parts of body					
	Head	Chest	Stomach	Back	Legs and arms	Genitals
I	X	X			X	X
II	X	X			X	
III	X	X				
IV	X	X	X	X	X	
V	X	X	X		X	
VI	X	X	X		X	

The intention to harm the victim was mainly found in group IV. (Statistically significant difference with respect to group I, III and VI; $p < 0.01$). The fact that perpetrators from group I did not show negative feelings towards the victim, nor an intention to inflict harm proves the assumption that the victims were treated as objects.

The analysis of the interaction between the victim and the perpetrator just before the murder was broadened to include determination of the stimulus which might have led directly to the death of the victim (Table IV). In group I this stimulus was the cry of the victim, (the actual words were difficult to establish) and his/her physical resistance. In group II the perpetrators stated that the stimulus leading directly to murder was the negative evaluation of their person expressed by the victim. In group III such a stimulus was the threat of the revelation of the act. Perpetrators from group IV mentioned the negative evaluation of their person and additionally visual stimuli, e.g. the sight of the victim in a situation that was degrading to the perpetrator. Similarly, in groups V and VI the perpetrators mentioned negative, denigrating and offending remarks expressed by the victims. The differences between the groups are statistically significant.

The last problem under examination was the relation between the "situational" background of the homicide and the way in which death was inflicted (Table V). The group of sexual homicides clearly differs in this respect. 80% of the victims in this group were strangled. This fact may be explained by the specific nature of sexual behaviour. One cannot, however, exclude that it additionally confirms the above mentioned hypothesis about the lack of planning on the part of perpetrators – the murder being the result of an unforeseen interaction with the victim. In the group of economic homicides, where the murder had usually been planned, no typical way of inflicting death was found. The victims in this group died as the result of gunshot injuries, knife injuries and injuries inflicted by a blunt object. In the case of murders out of emotional motives the cause of death was usually stab wounds, slashing wounds and wounds inflicted by a blunt tool. The perpetrator also used accidental objects found at the scene of the crime.

The number of wounds inflicted on the victim does not differentiate group III from groups IV, V, VI. This is surprising, as in the emotionally motivated group a larger number of injuries was expected. The hypothesis about the more chaotic actions of these perpetrators might be confirmed by the location of these injuries.

In groups II and III the greatest concentration of injuries was on the head of the victims, which may suggest intentional activity by the perpetrator. In groups V and VI most injuries were found on the trunk of the body. Such a wide range of locations of injuries might suggest both the random nature of the blows and possibly active defence of the victim in the event.

The analysis of the location of the injuries in the group of homicides committed out of revenge showed that they were concentrated around the head of the victim, which differentiates that group from other groups of murders committed out of emotional motives. The emotional character of the act was however manifested in the wide range of injuries – the victims from this group had them all over their bodies too. The concentration of injuries around the head, however, may suggest that although these murders had not usually been planned, the perpetrator decidedly wanted to kill the victim when he or she decided to act.

CONCLUSIONS

The results of the research allowed us to confirm most of the hypotheses formulated at the beginning. A correlation between the behaviour of the victim and the *modus operandi* of the perpetrator was found but the role of the victim in creating the situation that led to the murder differed among the six groups (classified according to main motive of murder).

The group of sexual homicides has a very specific character – it differs from the other groups in terms of the majority of the examined variables, concerning both the relationship with the victim and the way in which death was inflicted. The behaviour of the victim does not have much influence on the actions the perpetrator undertakes to satisfy his sexual needs. It plays a certain role in the final stage of the event, where a certain element of the victim's behaviour changes the interaction and influences the decision to kill.

The group of delusional homicides is characterised most of all the by experiencing of an acute conflict with surrounding people and a sense of threat connected with psychological illness. The victims in this group were persons who were usually well known to the perpetrator, included in his system of delusions and seen as harmful and threatening. The intention to kill stems from purely pathological motives and the behaviour of the victim does not have any influence either on the genesis or the *modus operandi*.

The group of homicides out of economic motives is distinguished from the other groups by the element of planning. The criterion of selection of the victim is his or her material status. The necessity to eliminate the witness is a risk calculated into the activity undertaken by the perpetrator. The role of the victim is therefore conditioned by accidental circumstances, depending on what extent he or she is a threat to the perpetrator.

Homicides committed out of emotional motives show close similarities in the *modus operandi* of the perpetrator. The role of the victim in the situation leading directly to murder is, however, different. Both in the group of homi-

cides committed out of revenge and out of a sense of hurt, the victim contributes with his or her behaviour to the release of the aggression by the perpetrator. These groups are, however, different from the point of view of intention of the activity. Perpetrators acting out of revenge are to a larger extent determined to inflict death. Perpetrators acting out of a sense of hurt on the other hand, are likely to be motivated by the need to "act out" the aggression which is reflected in their chaotic and imprecise behaviour. It was impossible to determine the importance and the role of the victim to the perpetrators from group VI. Probably, in their case, personality mechanisms rather than "situational" ones have a decisive influence.

References:

1. Hollin C. R., Howells K., Clinical approaches to sex offenders and their victims, Wiley, New York 1992.
2. Gierowski J. K., Motywacja zabójstw, Akademia Medyczna, Kraków 1989.
3. Jackson J. L., Bekerian D. A., Offender profiling, Wiley, New York 1997.
4. Hanausek T., *Modus operandi* i alibi – ewolucja znaczenia pojęć, *Studia Kryminologiczne, Kryminalistyczne i Penitencjarne* 1978, nr 8, s. 221–240.
5. Kryminalistyka, Widacki J. [red.], Wydawnictwo C. H. Beck, Warszawa 1999.
6. Ressler R. K., Burgess A. W., Douglas J. E., Sexual homicide patterns and motives, Lexington Books, New York 1988.
7. Wnorowski J., Sposób działania jako środek identyfikacji sprawcy przestępstwa, Wydawnictwo Prawnicze, Warszawa 1978.

WPLYW ZACHOWANIA OFIARY NA *MODUS OPERANDI* SPRAWCY*

Teresa JAŚKIEWICZ-OBYDZIŃSKA, Ewa WACH

WPROWADZENIE

Rola ofiary w genezie i przebiegu przestępstwa jako jeden z ważniejszych problemów z punktu widzenia profilaktyki i prewencji przestępczości jest od dawna przedmiotem zainteresowania badaczy różnych specjalności. Ze względu na znaczenie informacji dotyczących osoby i zachowania ofiary dla przewidywania określonych cech sprawcy, uznano za celowe ich odrębne opracowanie. Skoncentrowano się przede wszystkim na ustaleniu związku pomiędzy wybranymi cechami ofiary i właściwościami jej zachowania a sposobem działania sprawcy.

Pojęcie zachowania się ofiary jest tu rozumiane w szerokim znaczeniu – jako ogół działań osoby wyznaczających jej styl życia, kontakty społeczne (w tym relację ze sprawcą) oraz określających poziom jej przystosowania społecznego.

Modus operandi sprawcy jest ujmowany w kryminalistyce jako charakterystyczny dla danego sprawcy sposób popełniania przestępstwa obejmujący fazę przygotowania przestępstwa, jego dokonania oraz zachowania się sprawcy po czynie [4, 5]. W przedstawianych w kryminalistyce modelach *modus operandi* podkreśla się też powtarzalność zachowania sprawcy przejawiającą się w atakowaniu takich samych przedmiotów (dóbr), używaniu tych samych lub takich samych narzędzi, stosowaniu takich samych technicznych sposobów postępowania przestępczego, działania w podobnym czasie, miejscu i okolicznościach [7]. Z punktu widzenia psychologicznego istotne jest, że w podejmowanych przez sprawcę działaniach przejawiają się jego indywidualne cechy, a zwłaszcza właściwości psychiczne. W analizie psychologicznej *modus operandi* sprawcy zabójstwa szczególnie ważne jest więc ustalenie jego procesów motywacyjnych, które określają wybór ofiary, kształtują interakcje z nią i wpływają na sposób dokonania zabójstwa.

W opisanych badaniach skoncentrowano się przede wszystkim na sytuacyjnych przesłankach procesu motywacyjnego sprawcy.

CEL I METODA BADAŃ

Celem badań było ustalenie związku pomiędzy zachowaniem ofiary a wybranymi elementami *modus operandi* sprawcy. Inaczej mówiąc, chodziło o odpowiedź na pytanie, jaką rolę odgrywa ofiara w kształtowaniu sytuacyjnego tła motywacyjnego zabójstwa. Analizie poddano 116 spraw o zabójstwo zakończonych prawomocnymi wyro-

* Pracę wykonano w ramach projektu badawczego nr 1 HO2 AO 1509 finansowanego przez Komitet Badań Naukowych w latach 1995–1997.

kami sądowymi. Z naniesionych na kwestionariusze informacji dotyczących sprawcy, ofiary, miejsca i przebiegu zdarzenia wykorzystano:

1. Wśród czynników związanych z osobą ofiary dane dotyczące jej sytuacji rodzinnej, społecznej i materialnej oraz przystosowania psychicznego i społecznego. Szczególną uwagę zwrócono na rodzaj relacji ofiary ze sprawcą, w tym stopień znajomości, charakter kontaktów, ewentualne konflikty. Szczegółowej analizie poddano zwłaszcza zachowanie ofiary w okresie bezpośrednio poprzedzającym zabójstwo.
2. Wśród danych dotyczących *modus operandi* analizie poddano czynniki związane z planowaniem zabójstwa, przebiegiem kontaktu z ofiarą i sposobem zadania śmierci.

Biorąc pod uwagę fakt, że analizowane przypadki dotyczyły zabójstw różnego rodzaju i o wielorakich uwarunkowaniach, zebrany materiał uporządkowano, przyjmując jako kryterium główną motywację sprawcy zabójstwa. Wyróżniono 6 grup [2]:

- I. zabójstwa na tle seksualnym;
- II. zabójstwa z motywów urojonych, patologicznych;
- III. zabójstwa z motywów ekonomicznych;
- IV. zabójstwa z zemsty;
- V. zabójstwa z poczucia krzywdy;
- VI. zabójstwa o nieustalonej motywacji (u ich podłoża leżały złożone procesy emocjonalne).

Założono, że w obrębie poszczególnych grup wystąpią podobieństwa co do cech ofiar, charakteru ich relacji ze sprawcą, a w związku z tym podobieństwa sposobu działania sprawcy. Jednocześnie oczekiwano wystąpienia istotnych różnic w tym zakresie pomiędzy grupami.

HIPOTEZY BADAWCZE

Postawiono następujące hipotezy:

1. Ofiary zabójstw z motywów emocjonalnych (tzn. z grupy IV, V, i VI) różnią się nasileniem objawów nieprzystosowania od ofiar zabójstw dokonanych z innych motywów.
2. Wśród czynników charakteryzujących zachowanie ofiary istotne dla działania sprawcy są przede wszystkim te, które określają charakter relacji ofiary ze sprawcą.
3. Im bliższy jest związek z ofiarą, tym działanie sprawcy ma mniej cech planowanego zabójstwa, a bardziej jest wynikiem sytuacji. W działaniu sprawcy przejawia się więc raczej agresja emocjonalna niż instrumentalna.
4. Grupy różnią się w zakresie tych cech zachowania ofiar, które stają się bezpośrednim bodźcem prowokującym do zabójstwa. W przypadkach zabójstw z motywacji emocjonalnej bodźcem tym są najczęściej takie zachowania ofiary, które naruszają obraz samego siebie u sprawcy.
5. Tło sytuacyjne zabójstwa wpływa na sposób jego dokonania. Zabójstwa dokonane z motywów emocjonalnych charakteryzują się użyciem przypadkowego narzędzia oraz chaotycznością działania, która przejawia się większą liczbą zadanych urazów i umiejscowieniem ich na całym ciele ofiary.

Wyniki poddano analizie statystycznej. Zmienną niezależną był główny motyw czynu, zaś zmiennymi zależnymi wybrane czynniki odnoszące się do ofiary i *modus operandi* sprawcy. Do opracowania statystycznego zastosowano testy istotności różnic pomiędzy grupami: dla zmiennych jakościowych test χ^2 z poprawkami, dla zmiennych ilościowych test t-Studenta i Anova One-Way. W wyjątkowych przypadkach liczono też współczynniki korelacji Spearmana.

CHARAKTERYSTYKA BADANEJ GRUPY

Badaniami objęto 116 spraw o zabójstwa z terenu całej Polski. Czyny te zostały dokonane w latach 1975–1995. Prawomocnymi wyrokami skazano za nie 120 sprawców, którzy zabili 137 ofiar. Wszyscy sprawcy byli badani psychiatrycznie i psychologicznie. Wśród sprawców było 15 kobiet (12,5%) i 105 mężczyzn (87,5%). Średni wiek sprawców wynosił 31 lat. Średni wiek ofiar wynosił 40 lat, przy czym średnia wieku w poszczególnych grupach była zróżnicowana, najmłodsze były ofiary przestępstw seksualnych (31 lat), najstarsze ofiary przestępstw z motywów ekonomicznych (53 lata). Liczebność ofiar w grupach wyodrębnionych ze względu na główny motyw zabójstwa wynosiła odpowiednio: I – 20 (15%), II – 19 (14%), III – 17 (12%), IV – 25 (18%), V – 26 (19%) i VI – 30 (22%). 8 sprawców (7%) dokonało zabójstwa więcej niż jednej ofiary, w dwóch przypadkach było dwóch sprawców. Płeć ofiar różnicowała grupę I, w której 90% stanowiły kobiety i VI, w której 83% stanowili mężczyźni. Jednocześnie wszystkich zabójstw w tych grupach dokonali mężczyźni (ryciny 1–5).

WYNIKI BADAŃ I DYSKUSJA

W analizie przystosowania psychicznego i społecznego ofiar wzięto pod uwagę: sytuację rodzinną, materialno-bytową, charakter i nasilenie zaburzeń psychicznych, nałogi, rodzaj i zakres kontaktów społecznych, kontakty z marginesem społecznym.

Na tej podstawie dokonano ogólnej oceny przystosowania. Okazało się, że największe trudności związane z przystosowaniem ujawniły ofiary z grupy IV, V i VI, a zatem zabójstw z motywów emocjonalnych. Należy zaznaczyć, że grupa V i VI istotnie różnią się w tym zakresie z grupami I, II i III ($p < 0,05$; rycina VI). Wyniki te potwierdzają pierwszą z postawionych hipotez. Prawdopodobnie specyficzne właściwości psychiczne tych ofiar powodują, że pozostają one w konfliktowych relacjach z otoczeniem, których nie potrafią samodzielnie rozwiązać.

Wśród czynników określających charakter relacji sprawca – ofiara analizowano przede wszystkim: znajomość ze sprawcą, charakter tej znajomości, ewentualnie pokrewieństwo lub fakt wspólnego zamieszkiwania. Okazało się, że wszystkie ofiary z grupy V, 89% z VI, 85% z grupy II, 82% z grupy IV, 60% z grupy III i tylko 30% z grupy I znało wcześniej sprawcę. Pomiedzy grupą zabójstw na tle seksualnym a pozostałymi grupami (z wyjątkiem grupy III) zachodzą różnice statystycznie istotne ($p < 0,01$). Relacje partnerskie między sprawcą a ofiarą (małżeństwo, konkubinat) występowały najczęściej w grupie zabójstw z poczucia krzywdy (52%), sprawcy ci też najczęściej mieszkali z ofiarą, a także najczęściej w mieszkaniu dochodziło do zabójstwa (różnica istotna statystycznie, $p < 0,01$). Takie partnerskie relacje nie występowały natomiast w ogóle w grupie zabójstw o motywacji seksualnej, ekonomicznej

oraz o motywacji nieustalonej. W tej ostatniej grupie najczęściej, w porównaniu z innymi grupami, ofiarami byli inni członkowie rodziny (np. dziecko, rodzice, dziadkowie – 20%; tablice I, II).

Analiza *modus operandi* sprawcy w zakresie planowania czynu wykazała, że najwięcej zabójstw planowanych dokonano w grupie III, tj. w grupie zabójstw z motywów ekonomicznych. Zabójstwa nie planowane występowały najczęściej w grupie V i VI, a zatem tych grupach, w których ofiary pozostawały w bliskiej relacji ze sprawcami (partnerzy, członkowie rodziny; rycina 7). W grupach tych zabójstwo poprzedzała gwałtowna kłótnia między ofiarą a sprawcą, jednak wyłącznie w grupie V awantura ta była wynikiem konfliktu narastającego od dłuższego czasu.

Oczekiwano, że w grupie zabójstw z motywów seksualnych, w której nie występowała bliska relacja ofiary ze sprawcą, w *modus operandi* sprawcy wystąpią elementy planowania zabójstwa. Tymczasem zabójstwa te były w większości nieplanowane. Co więcej, bliższe przyjrzenie się sytuacji bezpośrednio poprzedzającej zabójstwo w tej grupie wykazało, że wiązało się ono z nagłym, nieprzewidzianym wydarzeniem zmieniającym przebieg interakcji między uczestnikami wydarzenia.

Brak jednoznacznej zależności między relacją ofiary ze sprawcą a planowaniem zabójstwa skłonił autorów do pogłębienia analizy sytuacyjnego tła motywacyjnego we wszystkich grupach (tablica III).

Okazało się, że w grupie I – zabójstw z motywów seksualnych – najistotniejszym elementem sytuacji było utrudnienie w realizacji podjętej przez sprawcę czynności. Zmienna ta różnicowała wspomnianą grupę od pozostałych, przy czym różnicę istotną statystycznie stwierdzono w stosunku do grupy V i VI ($p = 0,05$; $p = 0,02$). Wskazuje to na duże znaczenie, jakie podjęta czynność miała dla sprawców z tej grupy. Nie można też wykluczyć, że planowali oni jedynie zaspokojenie potrzeby seksualnej, a zabójstwo było wynikiem nieprzewidzianego przebiegu interakcji z ofiarą.

W grupie II – zabójstw z motywów urojeniowych – w tle sytuacyjnym rysuje się wyraźnie konflikt związany z relacjami społecznymi. Dotyczy on zarówno otoczenia, jak i bezpośrednio osoby ofiary. Treścią tego konfliktu było często poczucie zagrożenia, związane z patologiczną oceną swojej sytuacji i ewentualnej roli ofiary. Grupa ta różni się w zakresie intensywności przeżywania konfliktu z otoczeniem z grupą V ($p = 0,05$).

W grupie III – zabójstw z motywów ekonomicznych – najważniejszym elementem było poczucie zagrożenia, wynikające najprawdopodobniej z obawy przed rozpoznaniem. Biorąc pod uwagę fakt, że najczęściej zabójstwa te zaplanowano, konieczność usunięcia świadka stanowiła ryzyko wkalkulowane w podejmowane działanie. Drugim ważnym czynnikiem w tej grupie było przeżywanie przez sprawców konfliktu z otoczeniem. Prawdopodobnie należy to odnieść do negatywnych doświadczeń społecznych sprawców z tej grupy związanych z ich wcześniejszą działalnością przestępczą.

W grupie IV – zabójstw z zemsty – najważniejszym czynnikiem sytuacyjnym okazało się przeżywanie bólu fizycznego lub moralnego (jak obelgi, wstyd, poniżenie itp.) zadawanego przez ofiarę. Dodatkowo zachowanie ofiary było dla sprawcy zaskakujące, stawiało go w sytuacji, w której zawodziły dotychczasowe sposoby interakcji. W zakresie tych zmiennych grupa IV różni się w sposób istotny statystycznie z grupą I i II ($p = 0,01$) oraz bliski istotności z grupą VI ($p = 0,06$).

W grupie V – zabójstw z poczucia krzywdy – poza wspomnianym już długotrwałym konfliktem z ofiarą, sytuację przed czynem charakteryzowało występowanie nasilonych negatywnych emocji związanych z przeżywaniem bólu fizycznego i moralnego, odczuwaniem zagrożenia (różnica bliska istotności z grupą IV, $p = 0,08$), poczuciem przeciążenia fizycznego i psychicznego (różnice istotne statystycznie z grupą I, $p = 0,05$ oraz z grupą IV, $p = 0,02$). W tej grupie zachowania ofiary mają więc decydujące znaczenie dla czynu sprawcy.

W grupie VI – zabójstw o nie ustalonej motywacji – analiza sytuacji poprzedzającej zabójstwo nie wykazała istotnego wpływu żadnego z badanych czynników na zachowanie sprawcy. Należy więc przypuszczać, że decydujące dla czynu było osobowościowe tło motywacyjne, którego mechanizmów nie udało się do końca wyjaśnić. Zachowanie ofiary nie miało prawdopodobnie znaczącego wpływu na podjęcie działania przestępczego.

Analiza typu agresji przejawianej w działaniach sprawcy wykazała, że agresję instrumentalną ujawnili przede wszystkim sprawcy działający z motywów ekonomicznych i seksualnych, a zatem ci, którzy nie pozostawali z ofiarą w bliższych relacjach. Potwierdziła się więc hipoteza co do związku agresji instrumentalnej i planowania działań sprawcy w stosunku do zabójstw z motywów ekonomicznych. Występowanie agresji instrumentalnej u sprawców działających z motywów seksualnych, u których wcześniej stwierdzono brak wyraźnych elementów planowania zabójstwa, należy odnieść do przedmiotowego traktowania przez nich ofiary.

Agresję emocjonalną przejawiali najczęściej zabójcy kierujący się motywacją z poczucia krzywdy i urojenią. Pomiedzy grupami I i V oraz III i II, IV, V i VI zachodzą w tym zakresie różnice statystycznie istotne, $p < 0,01$.

Analizę typu agresji przejawianej przez sprawcę pogłębiono o ustalenie stosunku emocjonalnego do ofiary oraz występowania intencji wyrządzenia jej krzywdy. Okazało się, że wyraźnie negatywna ocena ofiary wystąpiła przede wszystkim w grupie V, a więc w stosunku do tych ofiar, wobec których sprawcy przejawiali agresję emocjonalną. Stwierdzono różnicę istotną statystycznie z grupą I ($p < 0,01$) i bliską istotności z grupą III ($p = 0,06$). Intencja wyrządzenia krzywdy ofierze wystąpiła głównie w grupie IV (różnica statystycznie istotna z grupą I, III i VI, $p < 0,01$). Fakt, że u sprawców z grupy I nie stwierdzono negatywnego stosunku do ofiary ani intencji wyrządzenia jej krzywdy, potwierdza przypuszczenie o jej przedmiotowym traktowaniu.

Analizę interakcji między ofiarą a sprawcą bezpośrednio przed czynem poszerzono o ustalenie bodźca, który mógł być czynnikiem wyzwalającym działania prowadzące ostatecznie do śmierci ofiary (tablica IV). W grupie I takim bodźcem okazał się krzyk ofiary o trudnych do ustalenia treściach oraz jej opór fizyczny. W grupie II sprawcy – jako bodziec prowokujący do zabójstwa – podawali negatywną, ich zdaniem, ocenę swojej osoby wyrażoną przez ofiarę. W grupie III takim bodźcem stała się groźba ujawnienia czynu. Sprawcy z grupy IV wymieniali negatywną ocenę swojej osoby oraz dodatkowo bodźce wzrokowe, np. widok ofiary w sytuacji, która poniżała sprawcę. Podobnie w grupie V i VI jako bezpośredni bodziec wyzwalający ostateczne działania sprawcy podawali negatywne, poniżające lub obrażające ich opinie wyrażane przez ofiary. Różnice pomiędzy grupami są istotne statystycznie.

Ostatnim z badanych problemów był związek sytuacyjnego tła zabójstwa ze sposobem zadania śmierci (tablica V). Istotnie różni się pod tym względem grupa

zabójstw na tle seksualnym, 80% ofiar w tej grupie zmarło wskutek uduszenia. Fakt ten może wiązać się ze specyfiką zachowań seksualnych. Nie można jednak wykluczyć, że stanowi on dodatkowe potwierdzenie wspomnianego już wyżej przypuszczenia o nie planowaniu zabójstwa przez sprawców, które wynika z nieprzewidzianego przebiegu interakcji z ofiarą. W grupie zabójstw z motywów ekonomicznych, w której zabójstwo zostało najczęściej planowane, nie stwierdzono typowego, właściwego dla tych sprawców sposobu zadawania śmierci. Ofiary w tej grupie zmarły zarówno w wyniku obrażeń zadanych przy użyciu broni palnej, jak również noża czy tępych narzędzi. Przyczyną śmierci ofiar zabójstw z motywów emocjonalnych były najczęściej rany klute, cięte lub zadane tępych narzędziem. Sprawca wykorzystywał też inne przypadkowe przedmioty znajdujące się na miejscu zdarzenia.

Liczba ran zadanych ofierze nie różnicuje grupy III od grupy IV, V i VI. Jest to o tyle zaskakujące, że przy emocjonalnych motywach działań sprawców zaliczanych do wspomnianych grup oczekiwano znacznie większej liczby zadanych ran. Jednak hipotezę o bardziej chaotycznym działaniu tych sprawców mogą potwierdzać wyniki analizy lokalizacji zadanych obrażeń.

W grupie II i III koncentrację obrażeń stwierdzono na głowie ofiary, co może wskazywać na bardziej celowe działanie sprawcy. Natomiast w grupie V i VI najwięcej obrażeń stwierdzono w obrębie tułowia. Taka rozległa lokalizacja obrażeń u ofiar należących do powyższych grup może wskazywać zarówno na przypadkowość zadawanych ciosów, jak i ewentualną aktywność ofiary w zdarzeniu (tablica VI).

Analiza lokalizacji obrażeń w grupie zabójstw z zemsty (grupa IV) wykazała ich największą koncentrację w obrębie głowy, co różni ją od pozostałych grup zabójstw z motywów emocjonalnych. Jednak emocjonalny charakter czynu przejawiał się w rozległości zadanych urazów, ofiary z tej grupy miały je również na całym ciele (tablica VI). Koncentracja obrażeń na głowie może natomiast wskazywać, że mimo, iż zabójstwa te nie były najczęściej planowane, to w chwili podjęcia działania sprawca zdecydowanie zmierzał do zadania śmierci ofierze.

WNIOSKI

Wyniki przeprowadzonych badań pozwoliły na potwierdzenie większości postawionych na wstępie hipotez. Stwierdzono związek między zachowaniem ofiary a *modus operandi* sprawcy, przy czym w wyodrębnionych ze względu na główny motyw zabójstwa grupach różna była rola ofiary w kształtowaniu sytuacji doprowadzającej do zabójstwa.

Grupa zabójstw na tle seksualnym ma swoją wyraźną specyfikę i różni się od pozostałych grup większością badanych zmiennych dotyczących zarówno relacji z ofiarą, jak i sposobu zabójstwa. Zachowanie ofiary nie ma większego wpływu na podjęcie przez sprawcę działań zmierzających do zaspokojenia potrzeby seksualnej. Odgrywa ono pewną rolę dopiero w końcowej fazie zajścia, kiedy to pewien element zachowania ofiary zmienia przebieg interakcji i wpływa na podjęcie decyzji o zabójstwie.

Grupa zabójstw z motywów urojeniowych charakteryzuje się przede wszystkim przeżywaniem silnego konfliktu z otoczeniem i poczucia zagrożenia związanych z chorobą psychiczną. Ofiarami w tej grupie są najczęściej osoby dobrze znane, włączone w system urojeń i spostrzegane jako osoby szkodzące i zagrażające. Zamiar

zabójstwa wynika z motywów czysto patologicznych i zachowanie ofiary nie ma większego wpływu ani na genezę, ani sposób realizacji zamierzenia.

Grupa zabójstw z motywów ekonomicznych odróżnia się od pozostałych elementem planowania. Kryterium wyboru ofiar jest przede wszystkim ich sytuacja materialna. Konieczność usunięcia świadka jest ryzykiem wkalkulowanym w podejmowane przez sprawcę działanie. Rola ofiary zależy więc od przypadkowych okoliczności określających, w jakim stopniu zagraża ona sprawcy.

Zabójstwa z motywów emocjonalnych wykazują największe podobieństwa w sposobie działania sprawców. Różna jest natomiast rola ofiary w kształtowaniu sytuacji doprowadzającej do zabójstwa. Zarówno w grupie zabójstw z zemsty, jak poczucia krzywdy, ofiara przyczynia się swoim zachowaniem do zaostrzenia konfliktu i wyzwolenia agresji sprawcy. Jednak grupy te różnią się ze względu na celowość działania. Sprawcy działający z zemsty w większym stopniu są nastawieni na zadanie śmierci. Sprawcy działający z poczucia krzywdy są motywowani bardziej potrzebą odreagowania agresji, co przejawia się w ich chaotycznym i mało precyzyjnym działaniu. Nie udało się ustalić znaczenia i roli ofiary dla działania sprawców z grupy VI. Prawdopodobnie decydujące znaczenie w ich działaniach mają raczej mechanizmy osobowościowe niż sytuacyjne.